

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

BALOGH PIROSKA

HORATIUS NOSTER. SCHEDIUS LAJOS HORATIUS-ELŐADÁSA 1794—1795-BŐL

„Apparet permultum interpretis interesse,
iudicium simul adferat an solam eruditionem.”
Richard Bentley, To Horatii Carmen Saeculare

A Horatius-recepció nemzetközi szakirodalmában a reneszánsz mellett a 18. század a leggyakrabban és legalaposabban vizsgált periódus. A reneszánsz korszakára vonatkozó tanulmányok között arányosan fellelhetők azok a kutatások, melyek Horatius hatását irodalmi szövegek intertextuális utalásaiban érik tetten, mégpedig az imitáció különböző formáiban;¹ míg a másik szakirodalmi kérdésfeltevés a nem szépirodalmi interpretáció formáit, elsősorban a kommentár-irodalmat vizsgálja.² A 18. századi Horatius-recepció kapcsán azonban jól érzékelhetően a szépirodalmi interpretáció kutatása került előtérbe, azaz, mind a nemzetközi,³ mind a magyarországi vonatkozású szakirodalomban⁴ a művészi átdolgozások, imp-

¹ Többek között *E. Stemplinger*: Das Fortleben der horazischen Lyrik seit der Renaissance. Leipzig, 1906; Horace made new: Horatian influences on British writing from the Renaissance to the twentieth century. Ed. by *Ch. Martindale, D. Hopkins*, Cambridge, 1993.

² Többek között: *M.-B. Quint*: Untersuchungen zur mittelalterlichen Horaz-Rezeption. Frankfurt am Main, 1988; *J. Gruber*: Horaz in deutschen Renaissancehumanismus. Gymnasium 104 (1997) 3. 227—244; *M. Roberts*: Interpreting Hedonism: Renaissance Commentaries on Horace's Epicurean Odes. Arethusa 28 (1995) 2—3. 289—310; *Hajdú I.*: Bemerkungen zu den mittelalterlichen Kommentaren zur Ars poetica des Horaz. Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis 29 (1993) 43—51.

³ Többek között: *E. Stemplinger*: Das Fortleben der horazischen Lyrik seit der Renaissance. Leipzig, 1906; Horace made new: Horatian influences on British writing from the Renaissance to the twentieth century. Ed. by *Ch. Martindale, D. Hopkins*, Cambridge, 1993; *W. Kupersmith*: Pope, Horace, and the critics. Some considerations. Arion 9 (1970) 205—219; *J. J. Dalsant*: Pope's imitation of Horace and the Roman satirists. Madison, 1976.; *E. Schäfer*: Deutscher Horaz: Conrad Celtis, Georg Fabricius, Paul Melissus, Jacob Balde. Die Nachwirkung des Horaz in der neulateinischen Dichtung Deutschlands. Wiesbaden, 1976.; *M. Ogilvie*: Translations of Horace in the 17th and 18th centuries. In: Geschichte des Textverständnisses am Beispiel von Pindar und Horaz. 6. Wolfenbütteler Symposium vom 18 — 22. September, 1978. Hrsg. von W. Killy, München, 1981 71—80.; *J. Marmier*: La Révolution française et Horace. In: Au miroir de la culture antique: mélanges offerts au Président René Marache. Rennes, 1992 345—353.; *K. Freudenberg*: The Walking Muse: Horace on the theory of satire. Princeton, 1993; *J. Bintz*: Der Einfluß der ars poetica des Horaz auf die deutsche Literatur des XVIII. Jahrhunderts. Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht des Wilhelm-Gymnasiums in Hamburg. Hamburg, 1892; *K. Borinski*: Die Antike in Poetik und Kunsttheorie von Ausgang des klassischen Altertums bis auf Goethe und Wilhelm von Humboldt. I—II, Leipzig, 1914—1924.

⁴ Többek között: ⁴ *Csengery J.*: Berzsenyi és Horatius. Középiskolai Szemle 1882 585—597, 721—737.; *Nagy B.*: Vitkovics és Horatius. Irodalomtörténeti Közlemények 1937 423.; *Cser L.*: Vörösmarty és Horatius. Irodalomtörténeti Közlemények 1940 50—60, 135—158.; *Csapó A.*: Kisfaludy Sándor és Horatius. Esztergomi Katolikus Főgimnázium Értesítője 1898/1899, Esztergom, 1899 3—54.; *Ferenczi Z.*: Petőfi és Horatius. Petőfi Múzeum Évkönyve 1892 1. 8—10, 2. 37—40, 3. 53—62.; *Szeremley B.*: Virág és Horatius. Református Főgimnáziumi Értesítő 1894/1895, Kisújszállás, 1895 1—56.; *Kende J.*: Horatius és Virág. Budapest, 1898.; *Boross I.*: Horatius és Petőfi. A Mezőtúri Református Gimnázium Értesítője

licit, feltételezett szerzői, interpretátori szándékok vizsgálata dominál. A magyar szakirodalom az adott korszak tekintetében egyáltalán nem foglalkozik a kommentár-irodalommal, csak utalásszerűen tér ki az explicit (iskolai célzatú vagy teoretikus esztétikai) magyarázatokra,⁵ annál is inkább, mert a 18. századból részletes, magyarországi szerző által összeállított Horatius-kommentár nem ismert. Éppen ezért válhat-nak érdekessé akár a korszakot kutatók, akár a klasszika-filológia történetét áttekinteni törekvők számára Schedius Lajos 1794–1795-ös Horatius-előadásai.

Ezen előadások itt közölt szövegének eredeti, kéziratos példánya az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található, Quart.Lat.3957 jelzet alatt. Mint a címlap egyértelműen jelzi, Schedius Lajosnak, a pesti egyetem esztétika professzorának előadásait tartalmazzák az 1794–1795-ös tanév őszi és tavaszi szemeszteréből. A szöveg rövid bevezetővel kezdődik, mely a lírai költészet esztétikai sajátosságait határozza meg, majd Horatius életrajzának ismertetése után Horatius-ódák elemzései, illetve kommentárjai olvashatók (lib.I. 1, 3, 14, 22, 24; lib.II. 2, 3, 10, 18). A második szemeszter anyaga a szatíra műfaji jegyeinek: a szó eredetének, a római szatíra történetének felvázolása után a Horatius-szatírák ismeretének hasznos mivoltáról szóló fejtegetéssel folytatódik, majd az olvasó Horatius-szatírák és egy episztoła értelmezésével ismerkedhet meg (Sat. lib. I. 1, 3; lib. II. 6; Epist. lib. I. 2). Valamennyi versértelmezés tartalmaz *Argumentumot*, azaz tartalmi összefoglalást és átfogó interpretációt, valamint sorokra lebontva az egyes kifejezésekhez fűzött, kommentárszerű megjegyzéseket (szómagyarázat, etimológia, grammatikai megjegyzések, stilisztikai besorolás, tárgyi magyarázat, allegorikus vagy etikai értelmezés).

A szöveg jellegét tekintve lejegyzőjére nézve három feltételezés lehetséges. Az előadásszövegek vagy Schedius saját jegyzetei előadásaihoz; vagy a Schedius előadását hallgató diákok jegyzetei, melyet azonnal, hallás után vetettek papírra; vagy a Schedius előadásának anyagából vizsgáló diákok tisztázata az előadáson hallottakról. Több érv is szól a második feltételezés helytálló mivolta mellett. Egyrészt az írásmód révén jól elkülöníthető három kéz nyoma, a szöveget tehát három különböző személy jegyezte le, ami kizárja az első feltételezést. Másrészt a szövegben, amint azt az átírásban a sűrű felkiáltójelek jelzik, sok az elírás, a helyesírási probléma (közülük igen sok magyarázható félrehallással), továbbá a kihagyás (többnyire egy-egy szót, kifejezést nem volt ideje leírni az illetőnek, és ezt nem is pótolta, bár a helyet kihagyta a pótlásnak) — mindez együttesen kizárja a harmadik feltételezést is.

1934/1935, Mezőtúr, 1935 5—24.; Császár E.: Horatius és Verseggy. Irodalomtörténeti Közlemények 1899 287—300, 427—452.; Beöthy Zs.: Horatius és Kazinczy. Budapest, 1890; Czeizel J.: Horatius és Kazinczy. Egyetemes Philológiai Közlöny 1909 668—578.; Hörl Gy.: Párhuzam Berzsenyi és Horác között. Kalocsai Főgimnáziumi Értesítő 1894/1895, Kalocsa, 1895 3—44; Kalencsik L.: Berzsenyi és Horatius metaforáiról. Budapest, 1897; Cselötei L.: Berzsenyi és Horatius metaforáiról. Budapest, 1920; Csetri L.: Nem sokaság, hanem lélek. Berzsenyi-tanulmányok. Budapest, 1986.; Fejér A.: Horatius költészetének nyomai a magyar klasszikus kor költészetében. A Cisterci Rend Bajai Katolikus Főgymnásiumának Értesítője 1889/1890, Baja, 1890 3—29; Halmy J.: De Ingenio Horatii in Classicis Poematibus Hungaricis. Szarvas, 1903; Csipak L.: Horatius hatása az ó- és újklasszikus iskola költőire. Kolozsvár, 1912; Fejér A.: Horatius a magyar irodalomban. Irodalomtörténeti Közlemények 1935 257—272, 354—367; Szabó S.: A 2000 éves Horatius a magyar irodalomban. Balassagyarmati Református Gimnázium Értesítője 1934/1935, Balassagyarmat, 1935 5—33; Vid V.: A 2000 éves Horatius hatása a magyar irodalomban. Budapest IV. kerületi Gizella Leánygimnázium Értesítője 1934/1935, Budapest, 1935 5—34; Zolnay D.: Horatius a magyar irodalomban. Szentesi Állami Reálgyimnázium Értesítője 1935/1936, Szentese, 1936 3—78.; Kovács K.: Horatius ódáinak fordítói Virág és a műfordítás kérdésének fejlődése. Budapest, 1896; Kelemen G.: Régi magyar Horatius-fordítók. Irodalomtörténeti Közlemények 1940 50—60, 135—158; Janovszky A.: Horatius hatása a magyar költészetre és magyar fordítói. Budapest, 1938.

⁵ Szerdahely György kapcsán Margócsy I.: Szerdahely György művészetelmélete. Irodalomtörténeti Közlemények 1989 1—2. 1—33.; valamint Borzsák I.: Budai Ézsaiás és klasszika-filológiánk kezdetei. Budapest, 1955.; H. Balázs É.: Latinität als Charakteristikum des Adels in Osteuropa. In: Opuscula finno-ugrica Göttingensia 1 (1983) 51—60.; az Uránia Bé-vezetésének értelmezésénél, ld. Szilágyi M.: Kármán József és Pajor Gáspár Urániája. Debrecen, 1998 421.; a szatírák kapcsán Brassai S.: Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázóit után. Pest, 1872.

Harmadrészt a szöveg a possessori bejegyzés alapján a Festetics család anyagából került a Széchenyi Könyvtár birtokába. Schedius Lajosnak a Festeticsekhez fűződő kapcsolatáról a szakirodalom ugyan nem tud, Chr.G. Heynének Schediushoz írt 1802-es levele azonban említést tesz egy Festetics grófról. Heyne udvarias bevezetése szerint: „Sie bleiben mir die ganze viele Jahre her nicht fremd, meine geschätzter Herr Professor, und ich hörte oft[!] von Ihren Landsleuten, und sehe aus Ihren Schriften, daß Sie sich um Wissenschaften und Vaterland verdient ...”, majd örömmel értesíti Schediust, hogy Berzeviczy Pált és Festetics grófot („Dem Grafen Festetich und Paul v. Berzeviczy”) felvették a göttingeni egyetemre.⁶ Valószínű, hogy Schediust azért értesítette Heyne minderről, éspedig éppen a sikereit méltató kontextusban, mert az illetők Schedius ajánlásával érkeztek Göttingenbe. Az itt szereplő Festeticset azonban nem könnyű azonosítani. Az ekkor már negyvenes éveiben járó Berzeviczy Pál említése felkelteti a gyanút, hogy nem egyetemi felvételiéről, hanem az egyetemen működő tudós társaságba való felvételiéről van szó — ez esetben pedig a Festetics gróf a Georgikont alapító Festetics György, aki valóban levelező tagja volt a göttingeni tudós társaságnak. Amennyiben a szöveg valóban egyetemi felvételre utal („Aufnahme ... in die Universität”!), az említett Festetics György fia, László gróf jöhet számításba, akiről nyilvános vizsgajegyzéke⁷ révén pontosan lehet tudni, hogy 1801-ben Schediusnál vizsgázott esztétikából, ám akinek életrajzában semmiféle említés nincs arról, hogy Göttingenben tanult volna. Az mindenesetre nyilvánvaló, hogy Schediusnak volt kapcsolata a Festeticsekkel, ha másként nem, mint Festetics László tanára (mégpedig kedvelt tanára, hiszen az ő előadásából kívánt az ifjú gróf nyilvános vizsgát tenni), illetve mint a göttingeni tudós társaság nem nagy számú magyarországi tagjainak egyike. A Horatius-előadások anyaga tehát valószínűleg vagy Festetics György, vagy Festetics László révén kerülhetett a grófi levéltárba.

További tisztázandó kérdés a Horatius-előadások szövege kapcsán, hogy mivel jelentős részük egyes sorokhoz, kifejezésekhez fűzött kommentár formájában került lejegyzésre (a jegyzetelők néha a verssorok számát is odaírták a margóra, nyilván a könnyebb utánakeresés céljából), milyen szövegkiadást használhattak a hallgatók a tárgyalt Horatius-szövegek tanulmányozásához. Érdekes adalékot szolgáltatnak ehhez a kérdéshez azok a folyamodványok, melyek a Helytartótanácsi Levéltár *Litteraria Politica* fondjában találhatók. Ezekből a szövegekből kiderül, hogy az itt közölt előadások időpontjában az auktorszövegek használata komoly problémát jelenthetett, sokan talán hozzá sem jutottak megfelelő szövegkiadáshoz. Az első felirat 1795. november 28-i dátummal Schedius Lajostól származik, Demién Antalnak, a pesti bölcsészettudományi kar rektorának támogató nyilatkozatával.⁸ Schedius ebben a folyamodványban kéri az egyetem magisztrátusát és a Helytartótanácsot, hogy adjon engedélyt és segítséget az általa elkészített, kifejezetten az egyetemi hallgatóknak szánt Horatius-kiadás megjelentetésére. A kiadás szükségességét azzal indokolja, hogy pusztán szóbeli magyarázattal, szövegkiadás használata nélkül nem lehet Horatius műveiről előadást tartani, továbbá az elkészült kiadás olcsóbb, ezáltal a hallgatók számára könnyebben hozzáférhető lenne, azonkívül pedig erkölcsi tanító célzattal megtisztított, „expurgata” szövegek szerepelnének benne. Azt is megjegyzi, hogy a jövőben Vergilius *Georgicáját* is hasonló módon szeretné kiadni. A Helytartótanács válasza 1796 februárjából⁹ egy rendreutasítás, miért nem alkalmazkodik Schedius professzor a *Systema Studii Philosophici* című, aktuális tanrendben megadott előírásokhoz. Erre újabb felterjesztést fogalmazott Schedius 1796 márciusában, Demién Antal rektor mentegetőző levelének kíséretében,¹⁰ amelyben egyrészt elmondja, hogy azért nem alkalmazkodott az említett *Systemához*, mert nem ismertették vele azt, és elődeitől sem maradt rá semmiféle tantárgyi előírás. Másrészt kijelenti, hogy az immár ismert *Systemához* alkalmazkodva fog a hallgatók számára szöveggyűjteményt

⁶ Christian Gottlob Heyne Schedius Lajosnak, Göttingen, 1802 augusztus 15. MTA Kézirattár M. Irod. Lev. 4 — r. 154 sz. 70. levél

⁷ Theses ex aesthetica, quas primo semestri tradidit Ludovicus Schedius et quas anno 1801. publice defendendas suscepit. Pestini, 1801

⁸ MOL C 67 1795. f.12 p.72. 1519/01

⁹ MOL C 67 1796 f.9. p.51. 1518/01

¹⁰ MOL C 67 1796. f.9. p.59. 1517/01

összeállítani, továbbá méltatlankodik, hogy a *Systema* előírja bizonyos görög auktorok (Platon, Thuküdidész stb.) eredeti nyelven való tanulmányozását, holott a valóságban még a görög nyelv alapelemeit sem oktatják hivatalosan az egyetemen. Látható, hogy a diskurzusra erősen rányomja a bélyegét a jakobinus per utóhatása, melyben Schedius maga is gyanúsítottként szerepelt, így érthetőbb a Helytartótanács szakmai szempontból indokolatlan visszautasítása. Mindenesetre, a szakirodalom korábbi állításaival ellentétben Schedius eme megrendszabályozott állapotában sem csökkentette szakmai aktivitását és kezdeményezőképességét. 1801-ben ugyanis végre kiadásra került már öt év óta összeállított szöveggyűjteménye,¹¹ mégpedig oly módon, hogy benne szinte valamennyi Horatius-szöveg olvasható, amelyeket 1794/1795-ös előadásaiban értelmezett. A görög nyelv oktatása és az ógörög auktorok tanulmányozása terén sem elhanyagolható a tevékenysége: a folyamodvány benyújtásakor már 3 esztendeje önként oktatott görög nyelvet az egyetemen (egészen 1843-ig), és éppen 1796-ban, a kérvény benyújtásával egyidőben, esetleg annak folyományaként került fel önálló görög tanszék létrehozása a pesti universitaton.¹² Bár görög nyelvi oktatásának színvonalát illetően a szakirodalom mindmáig bizonytalan, némi képet kaphat metodikájáról az érdeklődő abból az ógörög nyelvkönyvből, melyet Schedius Lajos maga dolgozott át az egyetemi hallgatók számára.¹³ Az 1818-ban kiadott kötet általam ismert példánya Schedius kedves tanítványának, Horvát Istvánnak könyvtárából származik, és a 388 oldalas grammatika a betűk, diakritikus jelek tárgyalása után részletesen ismerteti az egyes szófajokat, majd a szintaxis fejezetben a hagyományos mondattan mellett egy prozódiai áttekintést is közöl, végül különböző függelékek után (hónapok nevei, pénzemek, nyelvtani példamondatok) nyelvtani indexszel és egy görög–latin szószedettel zárul a kötet. Az mindenesetre bizonyos, hogy ha Schedius csak a görög nyelv alapelemeinek oktatására törekedett volna, ilyen részletes nyelvtani összefoglalóra nem lett volna szüksége.

Am a szöveg filológiai koordinátái és eme oktatástörténeti adalék mellett sokkal messzebbre mutat a Horatius-előadások kortárs tudományos kontextusa, művelődéstörténeti vonatkozása. Ezek feltárásánál fontos szem előtt tartani, hogy Schedius Lajos 1788 és 1791 között a göttingeni Georgia Augusta egyetem hallgatója volt. 1792-ben nyerte el, és ötven éven át töltötte be az esztétika professzorának katedráját a pesti magyar királyi egyetemen.¹⁴ Az 1790-es években kifejtett tudományos és oktatói tevékenysége esetében nem indokolatlan tehát a göttingeni egyetem erőteljes hatását¹⁵ feltételezni. Felvethető tehát a kérdés, vajon Horatius-előadásai mennyiben tulajdoníthatók egyéni invenciónak, illetve mennyiben közvetítenek Göttingenben elsajátított ismereteket, értelmezési módszereket.

¹¹ Auctores Classici, quos Ohilosophiae I in annum auditoribus in Universitate Regia Hungarica Pestiensis praelegit D. LUDOVICUS SCHEDIUS A.A.L.L., et Philosophiae Doctor Anno 1801. A kötet tartalma: Cicero (De divinat. II,1–7; Acad. quaest. V,2–11; Naura Deor. I,26; II, 36–130; De finibus I,6–7), Iustinus (Historiae I,1–8; II,1–3, 6–8), Sallustius (Catilina 1–4, Iugurtha 1–4), Horatius (Odae I,1; II,2, 10, 16; III,1, 2; Sermonum I,1; II,6; Epistolarum I,2), Platon (Menon sive dialogus de vitute).

¹² Részletesen ld. Balogh P.: „Non sine fructu” Schedius Lajos klasszika-filológiai kezdeményezései. Antik Tanulmányok 44 (2000) 1–2. 274.

¹³ Compendiaria Graecae Grammatices Institutio, in usum Seminarii Patavini olim edita, nunc novis curis emendata, atque aucta. Budae, Typis Typhographiae Regiae Universitatis Hungariae, 1818. Hogy az átdolgozó Schedius volt, az részben Horvát István bejegyzéséből, részben a Πρῶτον szövegéből nyilvánvaló.

¹⁴ Schedius életrajzát részletesen ismerteti Doromby K.: Schedius Lajos mint német–magyar kultúrközvetítő. Budapest, 1933.

¹⁵ Az egyetemről ld. L. Marino i. m.; F. Paulsen: Geschichte des gelehrten Unterrichtes auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart. I–II, Leipzig, 1896–1897; Anfänge Göttinger Socialwissenschaft. Methoden, Inhalte und soziale Prozesse im 18. und 19. Jahrhundert. Hrg. von H.-G. Herrlitz, H. Kern, Göttingen, 1987; 250 Jahre Georg-August-Universität Göttingen. Hrg. von G. Beuermann, H. Hische, U. Unger, H. Janke, R. Schnellhorn, R. Smend, G. Unverfehrt, H. Wellenreuter, Göttingen, 1987; E. Brandes: Über den gegenwärtigen Zustand der Universität Göttingen. Göttingen, 1802.

A szakirodalomban elismert tény, hogy Schediusra nagy hatással volt Chr. G. Heyne oktatói és tudományos tevékenysége, és maga Heyne is sokat ígérő tehetségnek tartotta Schediust.¹⁶ Ez nyilvánvaló nemcsak levélváltásaikból¹⁷ és Heyne ajánlásából, melyet a fiatal Schedius a pesti egyetemi katedra elnyerése érdekében kért és kapott tőle,¹⁸ hanem abból is, hogy Schedius Göttingenben írt pályamunkájáról, mellyel elnyerte az angol királyi ház által alapított ösztöndíjat,¹⁹ Heyne lelkes ismertetést közölt, és ezt a méltatást később írásainak gyűjteményes kötetébe is felvette.²⁰ Kézenfekvő feltételezés tehát, hogy Schedius esetleg Heyne előadásainak anyagából merítette Horatius-magyarázatait. Paulsen egyetemtörténete szerint Heyne főként Pindaros és Homéros műveit interpretálta²¹ óráin. Maga Heyne a következőket írja Schedius professzori ajánlásában: „inter familiares habui [Schedium, B. P.], quorum studia extra ordinem regerem, ad lectiones et exercitationes seminarii philologici admisi, habuique auditorem in toto fere litterarum humaniorum ambitu, cum antiquitatem Graecam et Romanam, Litteraturam Graecam et Romanam, cum Archeologia, enarrantem, praeterea Pindarum, Iliadem Homeri, Hesiodi Opera et res cum Clipeo Herculis, Horatium, cum libris nonnullis Ciceronis et Plinii interpretantem me auscultaret.”²² Schedius tehát hallott Horatius-elemzést Heynétől. Elgondolkodtató azonban, hogy az itt felsorolt auktorok és előadások abszolválásához mindössze 6 szemeszter állt rendelkezésére — valószínűtlennek tűnik, hogy pusztán Heyne előadásai alapján a saját 2 szemeszteres előadásához elegendő jegyzete gyűlt volna össze. Elgondolkodtató az is, hogy míg Heyne Pindaros-kiadása²³ ismert, ismert a Schedius otléte idején készülőfélben lévő Homéros-kiadása²⁴ is, továbbá számos Ilias- és Odysseia-interpretációja,²⁵ Horatius műveiről még a már említett, kisebb írásait tartalmazó gyűjteményes kiadás²⁶ szövegeiben sem esik szó részletesen. Annak rekonstrukciója, hogy Schedius előadásaiban mit és mennyit vehetett át Heyne elemzéseiből, csak közvetett módon lehetséges.

E közvetett mód a szöveginterpretáció metodikájának vizsgálata lehet. A szakirodalom úgy méltatja Heynét, mint aki egy sajátos interpretációs módszer, a mitológiai hermeneutika megalapozója és művelője volt.²⁷ Ez a módszer magában foglalja a mítoszok allegorizáló olvasatának hagyományát, sajátos koncepcióba ágyazva, melyet Heyne tömören így összegzett: „A mythis tamen, ut iterum hoc moneam, omnis priscorum cum historia tum philosophia procedit, neque is, qui aut historias aintiquiorum aetatum tractat, aut philosophiae origines et religionum caussas investigat, cursum recte suum instituere potest,

¹⁶ Ld. *Dorombay K.* i. m. 11—17.

¹⁷ MTA Kézirattár M. Irod. Lev. 4 — r. 154 sz. 69—71. levél

¹⁸ MOL C 67 1791. f.3. p.130. 1520/1.

¹⁹ *Commentatio de sacris opertis veterum christianorum sive de disciplina, quam vocant arcani. A venerab. Ordine theologorum in certamine literario civium Academiae Georgiae Augustae die IV. Iunii Cl↠CCXC. Praemio a M. Britanniae Rege Aug. constituto ornata. Quam conscripsit Joannes Ludovicus Schedius Jaurino-Hungarus. Göttingen, 1790.*

²⁰ Chr. G. Heynii Professoris Eloq. et Poes. Georgiae Augustae M. Britann. R. A. Consil. Aul. Opuscula Academica collecta et animadversionibus locupletata. Vol. I—6. Gottingae 1785—1812, Vol. IV, 1796 178—193: Ad promulganda nomina eorum, qui praemia, in IV. Iunii 1790 proposita, ordinum academicorum iudicio reportarunt, novis simul quaestionibus in annum sequentem propositis. M. Iunio 1790.

²¹ *F. Paulsen* i. m. II. 37—42.

²² MOL C 67 1791. f.3. p.130. 1520/1.

²³ *Pindari Carmina. Curante Christian Gottlob Heyne. Göttingen, 1773.*

²⁴ *Homerus: Carmina. Curante Christian Gottlob Heyne. I—IX, Lipsiae—Londini, 1802.*

²⁵ A fenti kiadás kommentárjai mellett pl. *Ch. G. Heyne: De origine et caussis fabularum homericarum. In: Novi Commentarii Societatis Regiae Scientiarum Gottingensis. VII. Göttingen, 1777 34—54; uő.: De homericorum mythorum natura, origine et caussis. uo. XIV. Göttingen, 1798—1799, 155—156.*

²⁶ Chr. G. Heynii Professoris Eloq. et Poes. Georgiae Augustae M. Britann. R. A. Consil. Aul. Opuscula Academica collecta et animadversionibus locupletata. Vol. I—6. Gottingae 1785—1812.

²⁷ Részletesen ld. *L. Marino* i. m. *Zwischen Sagen und Wahrheit: Mythologie und Hermeneutik* című fejezetét, 267—299.

nisi a mythis, tanquam carceribus, progressus sit.”²⁸ Schedius e módszert következetesen alkalmazta Göttingenben írott dolgozataiban.²⁹ Már említett pályadíjas munkájában,³⁰ mely ugyan vallási témájú, ám számos görög és latin szöveg elemzésén, a liturgia szimbólumainak a mítoszok szimbólumaihoz hasonló, allegorikus értelmezésén át keresett a kora keresztény kor liturgiájának problematikájára választ. A szakirodalom által eddig nem ismert értekezés sajátága, hogy a kora keresztény liturgia egyes elemeit tételen összeveti az eleuziszi misztériumok elemeivel, számos hasonlóságot és különbözőséget állapítva meg. A témaválasztás két okból is érdekes. Egyrészt tematikai rokonságot mutat Heyne egyik dolgozatával,³¹ másrészt az eleuziszi misztériumokról leírtakat az itt közölt Horatius-elemzéseknél is felhasználja Schedius, ami egyéni leleményre enged következtetni. Másik, kisebb terjedelmű göttingeni dolgozatának kéziratos szövegét professzori pályázatához csatolta: *Commentatio de Epoxi expeditionis secundae contra Dacos in Columna Traiani*. Ez részben esztétikai, részben régészeti elemzés, a Traianus-oszlop egyes jeleiteit a mítoszok képeinél megszokott allegorizáló módszerrel fejt fel a szerző, ahol lehet, egyéb filológiai adatokkal, szöveghelyekkel is alátámasztva értelmezését. A témaválasztás ugyancsak Heyne ösztönzésére vall, mint az kiderül a lőcsei Ch. Engel *Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium et origine Vlachorum*³² című, ugyane problémát feldolgozó, szintén göttingeni pályadíjas művéből. A kötetben Engel közli Heyne hozzá írt levelét, melyből kiderül, hogy a tudós göttingeni professzor nemcsak ösztönözte, de segítette is a mű megírásában, és nagyra tartja eredményeit. Mindez azt jelzi, hogy Schedius témaválasztásaira Heyne nagy hatással volt, és ennek többnyire nyoma is maradt.

A Horatius-előadások szövege mögött azonban nem lehet kimutatni ilyen közvetlen textuális kapcsolatot Heyne művei tekintetében. Metodikai szempontból sem illeszkedik az interpretáció a mitológiai hermeneutika követelményeihez. Egyetlen kivétel ez alól az utolsó szövegelemzés, az I., 2. epistola interpretációja. A Horatius-epistola utalásai az Iliász szövegére helyt adnak arra, hogy Schedius részletesen ismertesse Homéros írásait műfaji jegyeikkel, és mind az Ilias, mind az Odysseia fabulájának részletező előadásával. Az egyes motívumokat (Achilleus haragja, Kirké-epizód, szirén-epizód, Pénélopé alakja) valóban allegorikus, emblematisz módszerrel fejt ki és juttatja el valamely etikai, didaktikai konklúzióhoz. Mind a témaválasztás, mind az elemzés metodikája arra vall, ez az a részlet, ahol Schedius egyértelműen Heynétől hallott, illetve az ő elemzéseiben olvasott értelmezési elemeket épített be saját interpretációjába.

Heyne mellett azonban egy másik göttingeni professzor neve is felmerülhet a Schedius-előadások ihletadó forrásaként. Egy 1793. február 13-ára keltezett levélben Ch. Meiners,³³ szintén a göttingeni tudós

²⁸ Ch. G. Heyne: Ad Apollodori Atheniensis Bibliothecam Notae. II., Göttingen, 1783 Praefatio XVI.

²⁹ Heyne ajánlásában külön felhívja a figyelmet Schedius interpretációs képességére: „Propter quare a vivida ingenii vi et iudicii maturitate, tum a profertibus et ab usu, quem interpretandi, elaborandi et disputandi exercitatio peperit, expectare licet, fore, ut ... egregiam nanturus sit operum.” MOL C 67 1791. f.3. p.130. 1520/1.

³⁰ Schedius L.: Commentatio de sacris opertis veterum christianorum sive de disciplina, quam vocant arcani. Göttingen, 1790. A szöveg a magyar könyvtárakban nem lelhető fel, a szakirodalom mind- eddig csupán a címét ismerte. Az értekezés egy példányát az Österreichische National Bibliothek gyűjteményében találtam meg.

³¹ Ch. G. Heyne: Religionum et sacrorum cum furore peractorum origines et caussae. Commentationes Societatis Regiae Scientiarum Göttingensis, VIII., Göttingen, 1785–1786, 3–24.

³² Jo. Christiani Engel Nob, Hungari Leutschoviensis e Cancellariae Transsylvanico-Aulicae Iurati Notarii, I. Comitatus Scepusiensis Iurati Adessoris Commentatio de expeditionibus Traiani ad Danubium et origine Valachorum. Ab ill. Societate Scientiarum Goettingensi praemio ab eadem proposito proxime accedere iudicata. Cum epistola C. G. Heyne, Consilarii Regis M. Britanniae Aulici et Prof. Goetting. Ad Auctorem missa, et columnam Traiani illustrante. Vindobonae, MDCCXCIV. Ez a kötet szintén az Österreichische National Bibliothek gyűjteményében található.

³³ MTA Kézirattár M. Irod. Lev. 4 — r. 154 sz. 2. levél, Göttingen, d. 13. Ferbr. 1791. „Mitscherlich Horaz ist sehr im Werk; in einigen Lagen kommt die 4. Ode des ersten buchs mit seinem Comentar, animadverss. critt., und einer Griechischen metrisch. Uebersetz.”

társaság tagja, Schedius érdeklődésére válaszolva elmondja, hogy Mitscherlich Horatius-kiadása jól halad, és hírt ad Heyne Homéros-kiadásáról is. Ez arra enged következtetni, hogy Schedius már Göttingenből való távozása előtt értesült e Horatius-kiadás munkálatairól — esetleg részt is vett benne —, és a továbbiakban is figyelemmel kísérte annak sorsát. Ez annál is valószínűbb, mivel C. G. Mitscherlich, bár az egyetem-történetek csak futólag említik, 1780 és 1800 között Göttingenben tanított, és mint azt Catullus- és Propertius-előadásának kiadott szövege³⁴ is igazolja, elsősorban latin auktorok szövegeinek magyarázatát adta elő a hallgatónak. 1791-ben tehát már javában dolgozik Horatius-kiadásának elkészítésén, ami arra vall, hogy a munka az azt megelőző években indulhatott, azaz épp Schedius göttingeni tartózkodása idején. A kiadás végül 1800-ban látott napvilágot,³⁵ ennek szövegét tehát Schedius nyilván nem használhatta 1794–1795-ben elhangzott előadásához: de használhatta a kiadás előmunkálatai során szerzett ismereteit. Ezt két mozzanat is valószínűvé teszi. Az egyik mozzanat az úgynevezett *Argumentum* elnevezésű szövegegység értelmezése. A 18. századi Horatius-kiadásokban bevett gyakorlat az *Argumentum* közlése.³⁶ Ez a versszövegek alatt foglal helyet oldalanként, és voltaképp nem más, mint az adott oldalon közölt versrészlet prózai átírata. Ezzel a módszerrel Schedius is él, de ezt ő a *Sensus* elnevezéssel jelöli. Az *Argumentum* az ő előadásaiban az egyes versszövegek részletes tárgyalása előtt hangzott el, és műfaját tekintve mai megjelöléssel verselemzésnek nevezhető: nem átírat, hanem explicit interpretáció. Ilyen típusú *Argumentum*mal egyedül Mitscherlich 1800-as Horatius-kiadásában találkoztam, mely szövegek tartalmilag ugyan nem egyeznek Schedius értelmezéseivel, de a Schedius-előadásokhoz hasonlóan a versszövegek előtt állnak, és nem prózai átíratok, hanem műelemzői hozzászólások. A másik mozzanat a Horatius-szövegek etikai hatásának hangsúlyozása. A 18. századi és a korábbi kiadások között ugyan bőven akad az ifjúság számára készült, „expurgata editio”, ám ezek a kiadások sem foglalkoznak részletesen az expurgatio után megmaradt szövegrészletek etikai olvasatával, nevelő célzatú felhasználásával. Schediust komolyan foglalkoztatta a Horatius-szövegek e dimenziója, mint ez helytartótanácsai folyamodványából és magából az előadásából (különösen a szatírák ismeretének hasznos mivoltát tárgyaló hosszabb fejezetből) is nyilvánvaló. És bár Mitscherlich kiadása nem ifjúsági kiadás, hanem a tudományos szöveggondozás elvei alapján készült, előszavában mégis hosszan hangsúlyozza a Horatius-szövegek ifjúságra gyakorolt eruditív hatását.³⁷ Ha tehát közvetlen intertextuális kapcsolat nem is, metodikai rokonság kimutatható a Mitscherlich-féle Horatius-interpretáció és Schedius előadásai között.

Göttingenhez kapcsolódik a harmadik Horatius-interpretáció is, mely fontos lehet a Schedius-előadások művelődéstörténeti kontextusának megvilágításában. A 18. századi Horatius-kiadások között kiemelt helyet foglal el Richard Bentley kiadása, melynek számos csodálója és vitatója akadt a század folyamán.³⁸ A göttingeni Georgia Augusta egyetem kapcsolatai Angliához és az angol királyi házhoz közsmeretek. Éppen ezért a Georgia Augusta könyvtárában valamennyi jelentősebb angol szakmunka

³⁴ Christ. Guil. Mitscherlichii Phil. Prof. Extraord. Lectiones in Catullum et Propertium. Gottingae, MDCCCLXXXVI.

³⁵ Q. Horatii Flacci opera. Illustravit Christ. Guil. Mitscherlich Professor Publ. Ordin. in Academia Gottingensi. I—II. Lipsiae, MDCCC.

³⁶ Jól megfigyelhető ez a módszer a következő kiadáson: Quinti Horatii Flacci Opera. Interpretatione et notis illustravit Ludovicus Desprez. Tyrnaviae, anno MDCCCLVII.

³⁷ Q. Horatii Flacci opera. Illustravit Christ. Guil. Mitscherlich Professor Publ. Ordin. in Academia Gottingensi. I—II. Lipsiae, MDCCC. Praefatio VIII—IX.

³⁸ A kiadás történetére nézve ld. Mitscherlich összefoglalását: Q. Horatii Flacci opera. Illustravit Christ. Guil. Mitscherlich Professor Publ. Ordin. in Academia Gottingensi. I—II. Lipsiae, MDCCC. De Horatii Editionibus XLIX—L. E kiadás segítségével az is rekonstruálható, hogy ha Schedius már Göttingenben komolyan foglalkozott Horatius-szövegekkel, mely kéziratok kódexet vehette kézbe: „Gottingae: Praeter Cod. chartaceum, a Gesnero iam subinde ad partes vocatum alium Bibliotheca academica possidet Cod. membranaceum, Q. Horatii Flacci Sermones et Epistolas complexum. Est is nitidissime scriptus, caeterisque ornamentis librorum satis liberaliter instructus, sed vix ultra typographicae incunabula adsurgit, ac vulgares fere lectionum discrepantias offert. Ad nostras terras perlatum est inde ab ultima Hesperia a Cel. Tychsenio a. 1784.” uo. XXVII.

fellelhető volt, így Schedius Göttingenben nemcsak hallhatott Bentley-ről, de munkáit is forgathatta. Hogy filológiai munkásságát valóban ismerte, igazolja, hogy Schedius a pesti egyetemen tartott irodalomtörténeti előadásában a Phalarisz-levelek kapcsán Ch. Boyle és R. Bentley vitáját is ismertette,³⁹ holott Bentley e témában írt értekezése sokkal kevésbé ismert és mindössze egyetlen kiadást megért szöveg volt, szemben Horatius-kiadásával. Azért is valószínű, hogy e kiadást, bár lehet, hogy csak göttingeni tartózkodása idején,⁴⁰ használta Schedius, mert a filológiai és tárgyi szempontból rendkívül alapos jegyzetek szinte teljes mértékben tartalmazzák a Schedius előadásában elhangzott adatszerű utalásokat. Idézet vagy szembeszókó textuális hasonlóság azonban nem mutatható ki a Bentley-kiadás és Schedius szövege között, már csak azért sem, mert Bentley tudós kommentárjából (pontos hivatkozások, idézetek, forrásművek címének megadása, egyes kódexek szövegváltozatai) Schedius már csak műfaji és didaktikai megfontolásból sem vehetett át szó szerint részleteket, legfeljebb a jegyzetek vizsgálódásainak konklúzióit.

Az általam áttekintett 16–18. századi jegyzetelt Horatius-kiadások,⁴¹ melyeket részben Mitscherlich bibliográfiája, részben a Wieland Horatius-kommentárjainak feldolgozásában szereplő bibliográfia⁴² alapján válogattam, egyike sem tartalmaz olyan részletet tárgyi és filológiai jegyzeteket, mely valószínűvé tenné, hogy Schedius e kiadások jegyzeteit vette volna alapul elemzéseire. Ez egyedül a Bentley-féle kiadás esetén feltételezhető. Támpontot kínált a Schedius-előadásban szereplő Horatius-életrajz is, mely azonban egyik kiadásban közölt Horatius-vita szövegével sem egyezik meg. Információtartalmát és terjedelmét tekintve a Mitscherlich-kiadás által nyújtott Horatius-életrajzok 3. változatához⁴³ áll legközelebb, de itt sincs nyoma közvetlen szövegszerű átvételnek. A kiadásokban a kommentárok mellékleteként a Horatius-életrajz mellett verstani ismertetés, esetleg a Horatiusra vonatkozó ókori auktorszövegek szemelvényei olvashatók. Ilyen szövegek Schedius előadásában nem szerepelnek, ugyanakkor a Schedius-féle műfaji bevezetők (a lírai költészetről, a satíra műfajáról) és elemzések egyike sem köszön vissza a korban elterjedt kommentált Horatius-kiadásokban.

Sajátos a helyzet az akkoriban igen népszerű német kommentár, Ch. M. Wieland Horatius-kommentárjainak⁴⁴ tekintetében. Az igazolható, hogy Schedius jól ismerte Wieland műveit, valamint a Wie-

³⁹ Az előadás szövegének közlését ld. Balogh P.: Esztétika és irodalom a XVIII–XIX. század fordulóján. Schedius Lajos előadása 1801–1802-ből. szakdolgozat, 1998.

⁴⁰ A budapesti könyvtárakban nem találtam ezt a kötetet, ami ugyan nem jelenti, hogy Schediusnak ne lehetett volna saját példánya, ám valószínű, hogy Magyarország területén nem volt elterjedt ez a kiadás. Az általam használt kiadás az Österreichisches National Bibliothek példánya: Q. Horatius Flaccus. Recensione et cum Notis atque emendationibus R. Bentleyi. Editio altera. Amsterdam, MDCCXIII.

⁴¹ Q. Horatii Flacci Venusini, Poetae lyrici, Poemata, quae extant, omnia. Adiecta sunt insuper ubique carminum argumenta, et rationes prosodicae. Francofurtum ad Moenum, MDLXVII; Q. Horatius Flaccus. Recensione et cum Notis atque emendationibus R. Bentleyi, Editio altera. Amsterdam, MDCCXIII; Q. Horatii Flacci Poemata. Ex antiquis Codd. et certis Observationibus emendavit, variasque Scriptorum & Impressorum lectiones adjecit Alexander Cuningamius. Alexandri Cuningami animadversiones in Richardi Bentleyi Notas et Emendationes ad Q. Horatium Flaccum. Hagae Comitum, MDCCXXI; Q. Horatii Flacci carmina, ab omni obscoenitate expurgata. Notam, partim e variis interpretibus selectas, castigatas, explanatas, partim suas adjecit Micheal Brochard. Parisiis, MDCCXXVIII; Q. Horatius Flaccus ex Recensione D. Heinsii & T. Fabri ac Varinat. Lection Bentleyi & Sanadonis. Amstelaedami, 1743; Nobilissimae lectissimaeque Juventuti per Christiani orbis gymnasia Europa tota diffusae Horatium, Hoc est Lyrae Latinae Principem, purum integrumque, & multorum novo recens Commentario illustratum. Coloniae Agrippinae, MDCXLVIII; Q. Horatii Flacci carmina expurgata et accuratis notis illustrata, auctore Josepho Juvencio SJ Sacerdote. Coloniae et Francofurti, 1751; Quinti Horatii Flacci opera. Interpretatione et notis ullisstravit Ludovicus Desprez. Tyrnaviae, MDCCCLVII; Q. Horatii Flacci opera. Illustravit Christ. Guil. Mitscherlich Professor Publ. Ordin. in Academia Gottingensi. I–II. Lipsiae, MDCCC.

⁴² W. Monecke. i. m. 295–297.

⁴³ Q. Horatii Flacci opera. Illustravit Christ. Guil. Mitscherlich Professor Publ. Ordin. in Academia Gottingensi. I–II. Lipsiae, MDCCC. CLXIV. Vita Horatii in tribus Codd. Blandd. aliter descripta.

⁴⁴ A fordításokat és a kommentárokat monográfia vizsgálja: W. Monecke: Wieland und Horaz.

land Horatius-fordításait és kommentárjait közlő *Teutsche Merkur* is.⁴⁵ Ám Schedius előadásában, Wielanddal ellentétben, egyáltalán nem, vagy legfeljebb a tárgyi magyarázatok színjén tért ki a Horatius-szövegek politikai olvasatára — nem is lett volna ésszerű a magyar királyi egyetemen éppen a jakobinus perek időszakában Horatius költeményein keresztül a római köztársaság, illetve a köztársaság ideális mivoltáról nyilvános előadást tartani. Schedius talán éppen ezért nem az episztola-szövegeket választotta elemzése tárgyául, ahogyan Wieland tette, hanem a morális, etikai interpretációra alkalmasabb szövegeket. Tény azonban, hogy az 1790-es években Horatius lírájának létezett egy politikai, mégpedig „köztársaságpárti” interpretációja, nemcsak Wieland kommentárjai, de a francia forradalomhoz fűződő Horatius-értelmezések kapcsán is.⁴⁶ Ezt figyelembe véve elképzelhető, hogy a Helytartótanács váratlan rendretűsítése (mely közvetve nemcsak a Horatius-szöveggyűjteményt sérelmezte, hanem azt is, hogy Schedius csak Horatius-szövegeket értelmezett két szemeszteren keresztül) nem csupán a jakobinus perben gyanúsított professzornak, hanem némiképp Horatiusnak is szólt.

Mindebből kitűnik, hogy Schedius előadásai önálló, egyéni invenció alapuló szövegmagyarázatok. Ugyanakkor Schedius ezen előadások révén igen hathatósan közvetítette a Göttingenben elsajátított neo-humanista ismereteket magyarországi diákjai felé, mégpedig nemcsak tárgyi ismeretek, hanem mindezekelőtt a hermeneutikai módszerek szintjén. Ez azért is figyelemreméltó, mert, mint az eddigiekből nyilvánvaló, Schedius Horatius-interpretációi nemzetközi kontextusban sem elhanyagolhatók, a magyarországi klasszika-filológia szempontjából pedig egyedülállóak. Önálló, ám a nemzetközi kutatásokkal is számoló Horatius-interpretáció ilyen terjedelemben, ebből a korszakból, magyarországi szerzőtől nem ismeretes.

Összegzőképp elmondható, hogy Schedius Horatius-előadásainak értelmezési lehetőségei mind az európai, mind a magyar Horatius-recepció, mind a magyarországi kultúrtörténet, intézménytörténet, oktatástörténet és nem utolsósorban a Schedius Lajos munkásságát képviselő szövegek kontextusában fontos, eddig kevésbé kifejtett szempontokra hívják fel a figyelmet. E szöveg nem csupán a klasszika-filológia történetéhez szolgált adalékokat, de szakirodalmi hiányosságok felfedésével a magyarországi latinitás történetének még fel nem tett kérdései megfogalmazásában, megválaszolásában is szerepe lehet. Az itt felvetett közelítési irányok csupán kísérletképp mutatják ezeket a lehetőségeket, melyek megvalósulásához remélhetően a dolgozat második részében közölt előadásszöveg is hozzájárulhat majd. Mindezenre Schedius előadásai a Horatius-líra artistikus öngazolását — „non omnis moriar” — a 18. század utolsó évtizedére nézve meggyőzően alátámasztják.

Köln—Graz, 1964; a szövegek áttekintéséhez ld. még *Übersetzung des Horaz von Christoph Martin Wieland*. Hrsg. von *M. Fuhrmann*, Frankfurt, 1986.

⁴⁵ Többször hivatkozik Wielandra Schedius már említett irodalomtörténeti előadásában is. Szövegét ld. *Balogh P. Esztétika....*

⁴⁶ *J. Marmier: La Révolution française et Horace*. In: *Au miroir de la culture antique: mélanges offerts au Président René Marache*. Rennes, 1992 345—353.

SCHEDIUS LAJOS: POESIS LYRICA⁴⁷

CL[ARISSIMUS] SCHAEDIUS POESIS LYRICA
PRAELECTIONES CLARIS[SI]MI DO[MI]NI LUDOVICI SCHAEDIUS
TEMPORE FRAN. XAV. MAYR 1794 ET 5TO

De Poesi in genere

Poesis Lyrica e[st] Oratio Poetica exprimens singularia animi sensa poetae, quas ille propria et neq[ue] cum aliis comunia[!] h[abe]t, quemadmodum Poeta de reb[us] iis, quae se ei offerunt, proprie cogitet

Poetica Indoles Orationis consostit in eo, Si n[on] proxime ad intellectu[m], sed ad phantasiam, et per ea[m] ad intellectu[m] et ad voluntatem directa sit.

Ad Phantasiam vero dirigit[ur] oratio per Imaginis, n[on] vero notiones claras, sed Comparationes metaphoras et propterea in Poemate requirunt[ur] Comparationes metaphorae

Animi sensa propria Poetae oriri possunt 1° vel sponte sua haud animadvertente Poeta ipso, ita ut illis rescire n[on] possit

2° Ex meditatione et contemplatione aliquar[um] rerum V[erbi] G[ratia]: Si sibi statu[m] mundi proponeret et de illa cogitaret.

3° Ex Experientia V[erbi] G[ratia]: Si aliquis ei amicus moriatur aut aliud infortuniu[m] patiat[ur].

Jam secundum: haec diversa adjuncta et circumstantias, ex quibus animi Sensus Poetae oriri possunt (n[em]p[e]: v[el] sponte v[el] ex meditatione v[el] Experientia) diversa etiam erit natura et forma horu[m] sensuu[m] respectu Extensionis seu Durationis, Intensionis Directionis, jucundae et tristes Indolis etc. V[erbi] G[ratia]: Si sit Poeta in Calamitate tali, ut ipsi is amicus quem unice dilexit morte rapiat[ur], tunc necessario, sensus hic Calamitatis respectu intensionis major erit, quam si E[xempli] G[ratia] ei aliquis minus dilectus raperet[ur], aut respectu durationis major erit Sensus.

V[erbi] G[ratia]: Poeta de statu moderni Orbis cogitet, quam si de re alia aliqua, quia scilicet majorem meditationem requirit[ur], propterea, q[uo]d se per plures an[n]os status iste extendat.

Ex his sequit[ur] Poetam in hujusmodi Situ scilicet, Sensus v[el] ex Calamitate aut Contemplatione ortos exprimere nititur propria etiam et singulari Oratione uti in solidis verborum structuris et dictionibus, imprimis si vehementior sit Sensatio quam percipit.

Poema itaq[ue], q[uo]d ita concinnavit Poeta singulari itaq[ue] ratione enunciari et declamari debet, neq[ue] quisquam movetur hac ratione, nisi eodem tono legerit v[el] lectu[m] audierit illud Poemae, quo tono Poema illud Poeta confecit.

Id vero cum admodum difficile[!] et incertum sit illu[m] tonu[m] Sensationis, quem Poeta tenuit in conficiendo Poemate, necesse e[st] figere et determinare ratione[m] eloquendi hujusmodi poematis per Musica[m], per Tonos et signa Musica: Scilicet Musicus, qui tonu[m] Poematis illud, quo Poeta confecit invenire cupit, debet se collocare in talem statum, in quo fuit Poeta dum illud confecit, hoc si fecerit fiet, ut accurate tonum, quem poeta in conficiendo Poemate habuit, assequat[ur], et sic deinde tonu[m] illud per signa musica poterit designare, secundum quem quilibet deinde illud poema accurate decantare poterit.

⁴⁷ A szöveg eredeti, kéziratosa példánya OSzK Kt. Quart. Lat. 3957. jelzet alatt található. Az itt közölt részletek a bevezetést, a Horatius-életrajzot és egy ódaelemzést tartalmaznak. A közlés szövegű. A lehetőségekig megpróbáltam visszaadni az eredeti kézirat szövegképét, hiszen a kiemelések, aláhúzások, kihagyások, elírások információértékűek lehetnek. A közlés során használt jelölések:

[!] — a kirívó és a jegyzetelőkről sokat eláruló helyesírási, grammatikai hibák jelzésére,

[?] — az olvasat bizonytalanságának jelzésére,

... — a szövegben több kihagyás is szerepel (üresen hagyott hely egy-egy szó későbbi betoldására), ezek jelölésére,

xxx vagy yyy — a szövegbeli áthúzások jelölésére.

Hoc antiquu[m] factum in Carminib[us] Lyricis ubi Cantus et Musica cum Poesi semper juncta fuit a praecipuo autem musico Instrumentu[m] veteru[m], quo Carminib[us] accinebant a lira, recte hoc Poeseos genus nomen obtinuit et propterea dicit[ur] Lyrica, quae alias Musica dici deberet, quia ad inveniendum Sonu[m] Poeticum musica e[st] necessaria.

Ex hac Lyricis poesis indole deducunt[ur], regulae seque[n]tes:

1^a Poemata Lyrica quae vehementiori Sensu alia profecta s[un]t, alia profecta s[un]t, alia mitiores exprimunt, priora dicunt Odae quae Cantiones vocant[ur]. 2^a Regu[la] Unitas debet Poemati Lyricae inesse, quia unu[m] aliquod objectum, q[uo]d sibi Poeta ... repraesentat, ex quo ejus animi sensa profecta s[un]t, totu[m] ejus animu[m] occupat, omnemq[ue] ejus attentionem ita ut omnia ad hoc referat, q[uo]d tamen Enthusiasmu[m], et secundum hanc regulam omnes Lyricae Carmina examinari possunt.

3^a Carmina Lyrica n[on] h[ab]ent Exordiu[m] seu Introductione[m] quia Poeta tum n[on] nisi ... ad Carmen Lyricu[m] componendum, ubi jam in aliquo ... animo et sensum statu e[st] V[erbi] G[ratia]: in aliquo affectu in mediam itaq[ue] rem rapit Lectores suos.

4^a Cum vehementior animi aut sensuu[m] Status diu durare n[on] possit, ex natura animi nostri, ideo Odae etia[m] longiores esse nequeunt, nisi a remissione[!] quodam Sensu incipiat Poeta, et ad vehementiorem progrediat[ur].

5^a In Carmine Lyrico hiatus etiam occurrunt Lyrici, hoc e[st] notiones intermediae quaedam amittunt, per quas aliae inter se jungunt[ur] hoc ex natura Enthusiasmi itidem oritur. Poeta scilicet fervidior ab una notione ad aliam repente transit ita, ut notiones has intermedias per quos transit, ut fit exprimere n[on] possit ob celeritatem in cogitando. propter vehementiam sensuu[m] et affectuum, quae ita concitant ejus mentem ut intermedias notiones exprimere n[on] possit, et talis omissio e[st] hiatus lyricus.

6^a Meditatio accurate[!] haberi debet, cujus Limites continent saepe Poetam et ita coercent ejus Ingeniu[m], ut quae alias fusiis et longius protulisset, nunc brevius et concinuis[!] eferat[!], et propterea novis verbis recenter inventis loquendi formulis vocu[m] structuras utatur. (metrum facit ut externa Poetis forma elegantior sit, hujus ergo Lyricus, qui etiam Poesis rationem habere debet ac accommodare debent)

Vita Horatii

Q. Horatius Flaccus natus e[st] Venusiae opido[!] Apuliae A[b] U[rbe] C[ondita] 689 ante Christu[m] natum 65 circiter anno, quis pater ejus fuerit, certo nescit[ur], id unu[m] scimus illum libertinu[m] fuisse, pauper vero et opibus carens Romae tamen educatus, ubi quantum fieri poterat ingenio suo exulto Bruti Castra Secutus e[st] contra Octavianu[m] post caedem Julii Caesaris, captus deinde a Caesare Octaviano, postmodu[m] beneficio Mecenatis[!] Gratiam Caesaris Augusti inivit, a quo tandem veluti a Maecenate aestimatus et honoratus obiit 8 circiter an[n]is ante Christu[m] natum, Coevos[!] habuit Virgiliu[m] 5q[ue] anis[!] seniore, Tibullu[m], Ovidiu[m], Propertiu[m]. Scripsit autem librum unu[m], Satyraru[m] seu Sermonu[m] libros duos, Epistolaru[m] Lyros[!] duos.

Oda 14^a

Argumentum.

Haec oda tota e[st] Allegorica (Allegoria autem e[st] designatio rei per aliam rem sibi similem, hoc e[st], si per Imaginem aliquam longius deductam designem, alia[m] rem quam si ista exprimo Alegoria[!] erit) Talis ergo Allegoria haec oda e[st], nam Horatius hic de navi ejus origine omniq[ue] structura loquitur, et sub navi sibi repraesentat Remp[ub]l[icam].

Horatius repraesentat se videre navim, quae procella priore jam amisit et remos et malum, et antena[!] et vela et Deos suos, id e[st], navim talem, quae jam in priori aliquo procella[!] naufragiu[m]

fecit et omnia perdidit, quae ad sui securitatem s[un]t necessaria, hanc ergo navim cum Horat[ius] videt, q[uo]d se rursus periculo com[m]itere velit ipse quasi exteritus[!] eam alloquitur. „O Navis n[on]ne vides te omnib[us] privatum, quae te in mare salvam facere possint, nihil enim podest[!], si sis ex genere ligni nobili, nihil si sis ornata, si caetera[!] subsidia, quia[!] beari possis, amisisti; Ergo evita mare et portum ocupa[!].

Jam Amplificatio huius odae. Comparatio Regiminis Civitatis Reip[ub]l[ic]i cum Navi jam e[st] antiqua praeterea ipse etiam Alous[!] Graecus ille poeta praestantissimus, quem Horatius semper imitabat[ur], suam Remp[ub]l[ic]am Mitilenam Insulam saepe cu[m] navi omnib[us] instrumentis destituta comparavit.

Hunc ergo Comunem[!] morem secutus Horatius ipse, etiam Imperiu[m] Romanor[um] cum navi confert, et quia eo tempore scripsit, quando novae turbae erant inter Antonium et Austu[m] et Augustum, cum tali navi confert, quae in priori tempestate omnia amisit et nunc novo periculo se comittere[!] velit, quia quemadmodu[m] navis priori tempestate naufragiu[m] passa e[st], sed se novo periculo comiserit[!], difficulter[!] evadet, sic etiam Imperiu[m] velo, civili omnibus belli instrumentis privatum, novis nunc turbis se comittere[!] vult, n[on] beabit[ur].

Haec ergo Oda vult Horatius Romanos quasi deterrere a bello ut quoniam jam in praecedenti bello, Viros, pecunia[m] et omnia amiserint, nolint novo se subicere discrimini, n[on] enim ipsos quidquam juvat, q[uo]d sint gens antiquae, celebres et ornati, postquam semel cetero belli subsidio amiserunt, rogat itaq[ue] eos ut velint a bello abstinere.

Analysis

O Navis referent in Mare etc.

In mare, id e[st] in mare altum, scilicet cum romani[!] tantu[m] in littoribus[!] navigare consueverint, fingit Horatius navim, quae in littore[!] erat, nova excitata tempestate in mare mediu[m] atq[ue] adeo sum[m]um periculu[m] adduci.

Navi id e[st] recedenter excitati.

fortiter id e[st] omni Cura et diligentia.

Latus pro utraq[ue] parte navis ponitur, quia in utraq[ue] s[un]t remigia.

Nudum id e[st] privatum, Remigio, id e[st] Remis.

Scilicet repraesentat Horatius sibi navim, quae priori in tempestate jam omnia amisit.

Remigio latus scilicet in utraq[ue] navis parte erant Remi seu remigia plura, quib[us] navis regebatur, et ejusmodi remos saepe tempestas exorta omnia decutit.

Nudum id e[st] privatum

Et malus Malus erat pertica in media navi, cui antennae erant affixae, praeterea varii funes illigati.

Celebri Affrico, id e[st] vehementi Venti[!] seu tempestate.

Saucius, id e[st], laesus, destructus.

Antennae s[un]t perticae transversae in malo, quibus Vela s[un]t apensa.

Gemant scilicet antennae erant fractae, quas cum in omnes partes Ventus circumagit, stridorem excitat, et hunc stridorem vocat Gemitum.

Sensus

O Navis, postquam jam in portum pervenisti, iterum excitata nova tempestas in mare repellit, O quid facis? redi sum[m]a cu[m] vi in portum, Nonne vides quemadmodum latera tua remigiis privata s[un]t, et Malus tempestate destructus et Antennae fractae qualem edant stridorem, ac q[uo]d sine funibus navis, mare imperans ac turbidum perduranter perferre n[on] possit.

Ac sine funibus in Malo scilicet etiam funes s[un]t apensae, quibus vela expandunt[ur], aut contrahant[ur], et quor[um] opus e[st] nautis.

Durare id e[st] duranter perferre.

Possint (pro possunt.)

Imperiosum aequor tum dicit[ur] quando exagitatum mare contra voluntatem nautae navim eo, quo placet abripit, ei[que] ergo quo imperat.

Non tibi sunt, n[on] habes

Integra id e[st] s[un]t lacerta et fracta.

Linteae s[un]t vela, quibus nautae ad navim dirigendam in mari venti ope utuntur.

Non Dii scilicet veteres semper in navibu[s] aliquod Sacellum habuerunt, ubi efigies[!] Dei illius, cui navis erat consecrata adservabat[ur], et ad quam in periculo confugere solebant, Hic ergo etiam illud sacellum destructum ait Horatius.

Pressa oppressa, Malo periculo

Pontica Pinus scilicet ad Pontum Euxinum erat Sylva in qua optima Pinus crescebat, et ex ea potissimu[m] naves fiebant

Sylvae Nobilis id e[st] ob celebres Pini praestantis.

Sylvae Folia, Arbor scilicet filia Sylvae, in tantum dici potest[!], quia quando arbores jam Lenes Semina aut Gem[is] suas spargunt, et ex iis alia arbor procreavit, tunc quasi Sylva videt[ur] ea[m] producere.

Jactes efferas, Genus Originem.

Nomen id e[st] quamvis a multis tu Celebris Navis et ex primo Pontica Constructa.

inutile id e[st] nihil tibi prodest, etiam si haec omnia jactes.

Nihil dimittis navita, id e[st] nihil nauta in periculo constitutus

pictis diis pupibus id e[st] nihil ornamentis navis tuae confidas.

Confidet id e[st] Spem collacat[!].

Tu nisi debes Tu nisi jam a fati ita confictum sit, ut naufragium subire debeas, Cave tibi.

Ventis ludibrium debes id e[st] a ventis pro ludibris habearis, id e[st] subire tempestatem, quia tum Venti quasi ludunt cum navi.

Navi sollicitum[!] quae mihi taedium[m], per hoc intelligimus, si ad Remp[ublicam] accomodamus. Scimus videlicet, jam ante hoc tempus, quando Horatius hanc odam scripsit in Rep[ublica] fuisse bellum inter Augustum et Cassiu[m] ac Brutum, cujus castris etiam Horatius interfuit, et quia tunc victus e[st] Brutus, consequent[er] etiam Horatius, hinc dicit, q[uo]d Resp[ublica][!] ei tunc sollicitum taedium[m] creaverit.

Sollicitudinem[!] in eo qui ejus tunc Res[publica] victus fuisset.

Taedium vero quia putavit, q[uo]d n[on] restituat[ur] Resp[ublica]

Nunc Desideriu[m], id e[st] nunc iteru[m] te desidero et amo.

Curaeque n[on] levis et etiam magnae Curae es mihi.

Interfusa interjecta.

nitentes Cyclades Cycladae erant Insulae in Mari Egeo[!]

nitentes praeterea quia in his Insulis erant Juga quae Calcem ferebant, ergo in apicibus undae albae erant, et quasi nitidae, assumit ergo more poetarum aliquam partem maris, pro mare ipso.

Sensus

Tu Navis seu Resp[ublica] quae nuper cum victi fuisset atq[ue] perire videbor mihi solitum ... et taedium[m] procurabas et nunc te iteru[m] desidero ac cure evites mare aut illam partem, quae interfusa e[st] inter Insulas Cycladas.